

Així les inversemblances resten limitades als detalls fonètics. Però reconeguem que l'objecció fonètica resta ferma; fins si fem els ulls grossos davant la *-d-* simple italiana, no s'expliquen la *ɣ* oberta de totes les llengües ni la *-ss-* doble, ben clara i general en italià (i arag.-riojà antic). No podem acceptar l'explicació que en suggereix Grammont: davant una *-ns-*⁵ no hi cap una duplicació de la consonant (amb abreujament compensatori) com en els casos de *cuppa*, *Iuppiter*; el suposat paral·lel *tieso* no tingué mai *ss* i l'explicació que suggereix Grammont per a aquest mot castellà és enterament falsa.⁶ Per explicar l'et-*es(so)* unànime de les llengües romàniques, no es troba, doncs, altre recurs que el mateix de l'encreuament amb AD-PRESSUM, a què recorre de nou M-L. en la nova etimologia: un mot encreuant-se des del ll. vg. i pertot amb un adverbí de sentit diferent.

És, doncs, lícit de pensar a cercar una etimologia diversa, car reconeguem que altres idees no tenen prou fonament.⁷ El verb llatí ADESSE s'usà certament amb significats de temps pròxim a l'actual. Recordo algun passatge de Lucreci en què se'ns parla dels temps imminents, els *saecla* pròxims, *jam tempus adesse*. I pensem en casos com el del cat. *és vijares*, oc. ant. *vejaire m'és*, ESSE VIDEATUR; veg. en la meua nota del BDC XIX, 39-41, les dades fraseològiques llatines que conduïren a aquesta espècie de metempsicosi heteroclítica per la qual una frase llatina d'infinitiu, petrificada, es convertí en l'adverbí-adjectiu *vijares*. Que aquest ús de *adesse* era ben freqüent per a nocions de temps pròxims a l'actual (com els expressats per *adés*) es veu en els autors més llegits: «*quae omnia adesse atque impendere videntur*» en Ciceró (*Ad Quint.*, 14, i justament amb el verb *uideri*), «*non dum adesse fatalem horam*» deia Neró quan se li acostava la fi (Suct., *Ner.*, 49), «*uesper adest!*», exclamava amb joia Catul (621), i un altre es plany que «*prope adest cum alieno more uiuendum est mihi*», Terenci (*Andr.*, 1.1), *aderat indicio dies*, en TLivi.

¿Fóra imaginable que generalitzant-se i quedant petrificat l'ús d'un JAM ADESSE (en el sentit de *jam adesse tempus*) en sortís *già adesso*, *ja adés* 'tot seguit'? Almenys així fugiríem d'arbitrarietats semàntiques i de la necessitat de cercar encreuaments forts i violents amb un mot tan diferent com AD PRESSUM 'après'. Per a la *-o* italiana potser es podria admetre una reacció exagerada contra apòcopes com *inver'* (en lloc de *invers*) < *inverso*, *com(e)* en lloc de *como* < *quomodo*; o bé, que quan sortiren de l'ús els adverbis en *-ē* acompanyants dels adjectius en *-us*: *tranquille* al costat de *tranquillus*, *anguste* al costat de *angustus*, havent-se pres el nostre *adesse* per un d'aquests adverbis seria substituït per *ADESSU, cf. cast. *a menudo* en lloc del port. *amiude*, it. *spesso* 'sovint' en lloc de *spissē*; i, en sentit contrari, cast. *través*, *revés*, tot i que vénen de TRANSVERSUS, REVERSUS. La persistència de la *-d-* en cat., oc. i fr. *adés* ens obligaria tanmateix a cercar-hi una influència del tipus it. ant. *desso* 'aqueix', ID IPSUM, que hauria fet que això fos sentit com un *ad-desso* (cf. les duplicacions secundàries del tipus

addirare, *addesare*, *attimo*, *allòdola*, *allodio*, *allocco*, *Affrica*, *annacquare*, *innamorato*), i aquesta influència de *desso* ja bastaria també per explicar la *-o* de l'it. *adesso*, i la *-u* que hem de suposar en l'origen del roms. *adès*. Cf. *insieme/insimul*, s.v. ENSEMS.

Pel que fa espt. al roms. *adés* i la seva variant adverbial *des* (citada dalt) no caldria llavors posar en dubte que la connexió aparent amb l'adjectiu DENSUS té molt de real; però es podria admetre que es tracta d'una relació per etimologia popular: l'adverbí d'origen fraseològic ADESS(E) hauria caigut sota la influència de l'adjectiu parònim *des* DENSUS, a la qual cosa es prestava el sentit d'aquest, d'on l'aparició d'una variant *des* per a l'adverbí i l'aproximació de sentit 'tot seguit' > 'seguidament, assíduament'.

En conjunt aquesta etimologia no xoca amb objeccions fonètiques insuperables, ni parteix de la hipòtesi d'una base llatina d'existència no provada o de semàntica poc aplicable, i em sembla per tant almenys tan defensable com les altres dues. Tanmateix reconeguem que ens en falten proves fraseològiques i sintàctiques i que tampoc ací manquen els escrúpols fonètics ni la necessitat de recórrer a alguna contaminació. Resto, doncs, també en fort dubte davant aquesta teoria.

D'altra banda hi ha dos arguments que evoquen la idea d'un origen pre-romà: a) darrerament s'ha vist que hi ha un cert nombre d'adverbis romànics que són d'origen pre-romà: it. *anche*, cat.-oc. *anc* (en composició *anc-ora*, *anc-ara*), gall.-port. *ainda*, oc. ant. *er*, ar (amb port. ant. *er*, ar 'encara', 'ara'), cat. ant. *cor* 'només', port. ant. *erga*, *ergo* (i cast. ant. *ascas*), fr. ant. *mon*, gall. *asemade*: veg. el meu estudi de *Col-PrerrSalam.*, 1974, pp. 130-137; b) les petites discrepàncies fonètiques que presenta el nostre mot en les formes de les diverses llengües germanes es prestarien molt a l'admissió d'una base lleugerament discrepant en diverses parts de la Romània, provinent d'adaptacions divergents de sons no romànics. Podríem suposar que en unes bandes es partí d'una base *ADESSO (romanès), en les altres d'una base *ATËSSO (> it. *adesso*, oc.-fr. *adés*, cat. *adés*). Hi ha certament adverbis i partícules indoeuropeus d'inicial AT- o anàlogues i de sentit no gaire allunyat del nostre. Sens dubte no puc assenyalar-ne cap d'igual per la forma ni ben coincident pel sentit. Però la llengua dels sorotaptes, que amb els seus parents lígurs pogueren fornir un mot arrelat en els Alps i els Pirineus i en els vessants interns i externs d'uns i altres, i la dels parents més distants illiro-venètics que pogué deixar empremtes en romanès, no són llenguatges coneguts, si bé indoeuropeus; per això no fóra estrany que les terminacions discrepessin.

Ens recordem, en primer lloc, del gr. *ἀτάρ* «alors» en *Illiada* XII, 133, «mais, cependant» en Homer, Heròdot, Plató, altrament «or donc, eh bien» en altres passatges de Plató i d'Homer; però al costat d'això hi ha *αὐτάρ* «ensuite, d'autre part» (Homer), i *αὐτε* «de nouveau, encore, aussi». Ara bé aquest mot té parents o afins en altres llengües de la família: el